

ارائه خدمات مالی به زنان : مروری بر تجربیات جهانی^(۱)

محمد مهدی رحمتی*

محمد سزاوار**

چکیده

این مقاله نگاهی اجمالی به تجربه کشورهای جهان در زمینه ارائه خدمات مالی به زنان دارد. کشورهای مورد بررسی شامل کشورهای در حال توسعه اسلامی و غیراسلامی و توسعه یافته می‌باشد. در این کشورها سازمانهای دولتی یا غیردولتی برای ارائه خدمات مالی به زنان تاسیس شده‌اند. اهداف تاسیس، روش کار، حوزه فعالیت و چارچوب عملکردی این سازمانها بصورت خلاصه بحث شده است. برخی از مهمترین خدمات و طرحهای غیراعتباری ارائه شده به زنان توسط این سازمانها معرفی می‌گردد. از آن جمله خدمات رفاه اجتماعی، آموزشی در زمینه‌های فنی و مدیریتی برای کسب مهارتهای لازم، فعالیتهایی در زمینه کسب استقلال اقتصادی، خدمات مشاوره‌ای و فرهنگی و انجام پروژه‌های پژوهشی.

نکته قابل توجه در این مطالعه تفاوت میان رهیافت‌ها، نوع خدمات، اهداف و عملکرد سازمانها در کشورهای توسعه یافته در مقایسه با کشورهای در حال توسعه است.

کلید واژه

اعتبار / خدمات مالی / زنان / سیستم بانکی

* عضو هیئت علمی دانشگاه گیلان و دانشجوی دوره دکتری جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران

E-mail : mehdi-rahmati@hotmail.com

E-mail : msezavar@yahoo.com

** دانشجوی کارشناسی ارشد دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران

مقدمه

در ادبیات توسعه به وضوح بر اهمیت کارکرد واسطه‌های مالی برای انتقال منابع از پس‌انداز کنندگان (زن و مرد) به سرمایه‌گذاران (زن یا مرد) تاکید شده است. بطوریکه گستردگی این واسطه‌ها و تنوع و عمق فعالیت‌های آنها نشانه‌ای از پیشرفت یا عقب مانده بودن اقتصاد کشورها تلقی می‌شود.

در حالی که اجلاس جهانی توسعه اجتماعی (۱۹۹۵) اهمیت دسترسی بیشتر زنان به اعتبارات بعنوان تولید کنندگان خرد شهری یا روستایی و همچنین توجه خاص به زنان و گروه‌های آسیب‌پذیر را مورد تاکید قرار می‌دهد، در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، بازار سرمایه هنوز در مراحل بسیار اولیه است و بانکهای تجاری از پرداخت اعتبارات به زنان به دلایل عدیده اقتصادی و فرهنگی اکراه دارند. (UN. 1997:2) در نتیجه در قطعنامه کنگره از دولتها خواسته می‌شود که با بازبینی قوانین و مقررات ملی، نسبت به اصلاح چارچوب‌های نهادی موجود که دسترسی زنان به اعتبار را با شرایط قابل قبول محدود می‌کند، اقدام نمایند.

اعتقاد طرفداران توسعه اجتماعی براین است که با دسترسی زنان به اعتبارات، رشد اقتصادی با عدالت اجتماعی همراه می‌شود. در نتیجه اهمیت تواناسازی زنان از طریق افزایش دسترسی آنها به عوامل تولید از جمله اعتبارات می‌تواند ایراد اساسی در نقد نظریه‌های رشد اقتصادی را تا اندازه‌ای کاهش دهد.

پذیرش اهمیت عدالت اجتماعی همراه با رشد اقتصادی به معنای درک توان نهفته زنان برای کارآفرینی با دسترسی به اعتبارات و فعال نمودن بخش کارآفرینان خرد (یا بزرگ) در اقتصاد است. این امر موجب ایجاد فرصت‌های شغلی بیشتر در جامعه و خوداتکایی زنان می‌شود. بنابراین لازم است که ساختارهای سازمانی نهادهای رسمی را برای ارائه اعتبار به زنان انعطاف‌پذیر و ظرفیت آنها را همراه با انگیزه لازم برای توزیع اعتبار ارتقاء بخشید.

تاکید بر کارآفرینی زنان و ایجاد اشتغال با دسترسی به اعتبار و ازاین طریق کاهش فقر، رهیافت نسبتاً جدیدی است که در همه کشورها بویژه کشورهای در حال توسعه مورد

توجه قرار گرفته است. توزیع اعتبارات خرد از طریق سازمانهای مختلف از جمله بانکها، یکی از برنامه‌هایی است که موفقیت آن در بسیاری از کشورها تحسین شده است. و در عین حال نارسایی‌هایی نیز گزارش شده است. مسائل اداری و مدیریتی از یک سوء و همبستگی ضعیف میان دسترسی به اعتبارات و نیازهای عملی جنسیتی زنان مانند آموزش و .. از سوی دیگر از مشکلات اساسی این برنامه‌ها بوده است (UN, 1997). بطور کلی بحث‌های نظری در اهمیت دسترسی زنان به منابع و همزمان شدن این بحث‌ها با دهه سازمان ملل برای کاهش فقر در جهان را می‌توان در دو رهیافت خلاصه کرد. در برخی کشورها - غالباً پیشرفته - رهیافت اول و در برخی دیگر - عمدتاً در حال توسعه - رهیافت دوم مورد تاکید قرار گرفته است:

۱. رهیافت کارآفرینی

در این رهیافت دسترسی به اعتبار برای زنانی که توان کارآفرینی دارند، میسر می‌شود. ایجاد اشتغال برای خود و یا فراهم آوردن فرصت‌های شغلی برای دیگران، علاوه بر درآمدزایی از اهداف این رهیافت است. زنانی که به این ترتیب به اعتبار دسترسی می‌یابند به فعالان اقتصادی در بخش خصوصی اضافه می‌شوند. این زنان لزوماً فقیر نیستند. رابطه و تعادل ظریفی میان وارد شدن زنان به اقتصاد بازار و نرخ‌های تجاری وام از یک سو و اهمیت فراهم آوردن خدمات ارزان قیمت برای این دسته از زنان در آغاز کار از سوی دیگر وجود دارد که بسیار مهم است. به عبارت دیگر دسترسی به اعتبارات مکمل خدمات اساسی دیگری مانند آموزش و مسکن، بهداشت (مرحله رفاهی) است. بنابراین دسترسی زنان کارآفرین به اعتبارات در صورتی می‌تواند نقشی در توسعه و تواناسازی زنان داشته باشد که توزیع اعتبار جزئی از یک برنامه جامع برای حمایت از بخش کارآفرینان خرد^۱ در اقتصاد و فعالیت بیشتر بخش خصوصی تلقی شود. کشور آمریکا در راه اندازی بنگاههای اقتصادی خرد بسیار موفق بوده است. دولت ارائه خدمات گسترده و متنوعی به این بنگاهها را مانند اطلاع رسانی،

۱. Small Enterprise Sector

آموزش‌های حرفه‌ای و ... با دسترسی بیشتر زنان به اعتبارات همراه کرده است. حمایت و تشویق زنان به راه اندازی بنگاه‌های اقتصادی کوچک بخشی از سیاست‌های بازار این گونه کشورهاست. سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی بسیاری نیز در سایه این رهیافت اقداماتی را انجام داده‌اند که به چند نمونه^(۱) اشاره می‌شود.

کمیسیون اقتصادی اجتماعی غرب آسیا ESCWA^۱ فعالیت‌های زیادی را برای کمک به نهادهای مالی کشورهای تحت پوشش انجام داده است. یکی از فعالیت‌های اصلی این کمیسیون از سال‌های ۱۹۹۰ پشتیبانی از راه اندازی بنگاه‌های اقتصادی و ارتقاء ظرفیت آموزش حرفه‌ای کشورها، برای تعلیم کسانی است که مایل به راه اندازی این گونه بنگاه‌ها هستند. این برنامه در کشورهای اردن، لبنان و سوریه تحت عنوان پروژه «تقویت نهادها برای توسعه بنگاه‌های اقتصادی زنان» «با همکاری دفتر جمعیت سازمان ملل متحد اجرا شده است.

پروژه دیگری توسط کمیسیون اقتصادی آمریکای لاتین در مورد بنگاه‌های اقتصادی با مقیاس کوچک و متوسط در هفت کشور برزیل، بولیوی، شیلی، کلمبیا و کاستاریکا، اکوادور و مکزیک انجام شده است. تحقیقات انجام شده در این پروژه نشان می‌دهد که رهیافت حمایت از دسترسی زنان کارآفرین به اعتبارات برپایه سیاست‌های مالی گذشته و غالباً اعتبارات حمایت شده، نتایج چندان موفقیت‌آمیزی نداشته است. سازمان بین‌المللی کار برای رفع مشکلات موجود بفرههم آوردن فضا و محیط بهتری برای دسترسی زنان به اعتبارات از طریق سیستم‌های مالی موجود یا جدید تاکید دارد.^۲

۲. رهیافت حمایتی

در این رهیافت دسترسی به اعتبار لزوماً به معنای کار مولد نیست و امکان دسترسی زنان به اعتبار با هدف کاهش فقر و با تامین حداقل‌ها در حدی که زنان فقیر توان بازپرداخت آن را داشته باشند، صورت می‌گیرد.

۱. The Economic and Social Commission for Western Asia

۲. Enabling Business Environment

برآورد شده است که حدود ۳۰۰۰ نهاد مالی در سراسر کشورهای در حال توسعه در حوزه توزیع اعتبارات خرد فعال هستند. این نهادها غالباً روش‌های ساده‌تر و آسانتری را برای دسترسی زنان به اعتبار در پیش می‌گیرند. زیرا تجربیات گذشته نشان می‌دهد که فرآیند پیچیده دریافت وام همراه با نبود تجربه حسابداری، دسترسی فقرا بویژه زنان فقیر را به منابع رسمی اعتباری محدود می‌کند.

مطالعات انجام شده در مورد پیامد برنامه‌های اعتباری خرد بر درآمد خانوار نشان می‌دهد که برخوردار شوندگان درآمد بیشتر و ثابت‌تری^۱ را نسبت به شرایط قبلی خود بدست آورده‌اند. بطور کلی دسترسی به اعتبارات امنیت زنان، اقتدار، خودباوری و پایگاه زنان را در خانواده ارتقاء بخشیده است. (UN. 1997 : 1-17)

این نوشتار با هدف بررسی چگونگی ارائه خدمات مالی و دسترسی زنان به سیستم‌های رسمی اعتباری براساس تجربیات برخی از کشورهای جهان و ایران تدوین و ارائه می‌شود.

تجربه کشورهای جهان

به طور کلی از دهه ۱۹۵۰ به بعد روند تشکیل بانک زنان و یا ارائه خدمات بانکی خاص زنان از طریق بانک‌های موجود در بسیاری از کشورهای دنیا، به ویژه کشورهای اروپایی آغاز گردید و این روند، از دهه ۱۹۸۰ به بعد تسریع شد. هدف اصلی تشکیل بانک زنان در کشورهای مختلف با یکدیگر متفاوت بوده است. کشورهای در حال توسعه عمدتاً با اهدافی مانند تدارک منابع اعتباری خرد برای زنان فقیر و آسیب‌پذیر، کمک به تجهیز پس‌انداز و بکارگیری سرمایه‌های اندوخته شده در امر تولید اقدام نموده‌اند و بیشتر به رفع نیازهای اولیه زنان اعم از خوراک، پوشاک و مسکن، هزینه تحصیل فرزندان و تلاش در بهبود زندگی زنان و بالابردن آن از سطح حداقل توجه داشته‌اند.

در کشورهای پیشرفته و توسعه یافته، هدف اصلی از تشکیل بانک زنان استقلال اقتصادی و خودکفایی زنان و به طور کلی توسعه اقتصادی و افزایش سطح رفاه زندگی

۱. Stable

اجتماعی و اقتصادی بوده است. در اکثر این کشورها تلاش در جهت رفع تبعیض در مورد اعطای اعتبارات به زنان است و فعالیت بانکهای زنان در جهت اجرای وظایف گسترده‌تری نسبت به بانکهای دیگر با توجه به نیازهای زنان صورت گرفته است.

تجربه کشورهای اسلامی

اولین بانک زنان در پاکستان^۱

اولین بانک زنان در شهر کراچی پاکستان در سال ۱۹۸۹ با سرمایه‌ای معادل ۱۰۰ میلیون روپیه تاسیس گردید. سرمایه بانک مذکور در سال ۱۹۹۴ به ۲۰۰ میلیون روپیه افزایش یافت که ۹۰ درصد آن به وسیله ۵ بانک مهم پاکستان^(۳) و ۱۰ درصد بقیه توسط دولت فراهم شده است.

تاسیس این بانک از جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در پاکستان ضروری تشخیص داده شده زیرا در کشور پاکستان رعایت جنبه‌های شرعی را برآورده ساخته است. هدف اصلی از تاسیس این بانک رفع تبعیض از زنان در مسائل اعتباری در قراردادهای بانکی بود. به همین منظور دولت پاکستان در تاسیس بانک مذکور پیشگام گردید تا از طریق یک موسسه مالی ویژه به رفع نیازهای مالی و اعتباری زنان بپردازد. بانک زنان در ادامه فعالیت‌های خود به منظور گسترش حوزه خدمات بانک مبادرت به انعقاد قراردادهای اعتباری ویژه‌ای برای حمایت از جوانان بیکار و زنان گروههای کم درآمد نمود. همچنین در جهت توسعه خدمات بانکی اقدام به ارائه طرحهای نوینی کرد و فعالیت‌هایی را در زمینه تحول خدمات بانکی از شکل سنتی به نوین انجام داد. از جمله خدمات نوینی که بانک مذکور برای زنان انجام داد می‌توان به اعطای کارتهای اعتباری (که مشتریان را در خریدهای روزانه یاری می‌نماید) و ارائه خدمات مشاوره‌ای در امور بازرگانی و تجاری اشاره نمود. همچنین، در ارتباط با سپرده‌ها اقدام به اجرای طرح ویژه‌ای نمود و نرخ خاصی را برای زنان تعیین کرد که این نرخ تابع درآمد ماهیانه متقاضیان است.

۱. First Woman Bank (FWB)

این بانک مستقیماً توسط زنان اداره می‌شود. اما در مورد متقاضیان و مشتریان هیچگونه محدودیتی وجود ندارد و مردان نیز می‌توانند دارای حسابهای مشترک با زنان باشند. بانک مذکور پس از تاسیس در مدت کوتاهی ۳۴ شعبه در سراسر پاکستان دایر نمود که همگی زیر نظر شعبه مرکزی در کراچی فعالیت می‌کنند. از بین شعب فعال بانک، ۱۱ شعبه مجاز به انجام معاملات خارجی هستند.

شعبات بانک زنان در هر نقطه‌ای که تعداد زنان متقاضی به عنوان مشتری بانک به اندازه کافی وجود داشته (شهر یا روستا)، تاسیس شده است. معیار دیگر در تاسیس شعبه‌های بانک سهولت تامین نیروی انسانی مورد نیاز بانک است. در مناطقی که زنان آموزش دیده وجود دارند و تامین نیروی انسانی مورد نیاز بانک آسان باشد شعباتی تاسیس می‌شوند.

موسسان بانک آن را به عنوان موسسه‌ای مرکب از یک بنگاه مالی توسعه یافته، بانک تجاری، و سازمان رفاه اجتماعی معرفی می‌کنند که در همین راستا خدمات متنوعی غیر از خدمات مالی مرسوم سایر بانکها ارائه می‌کند. این خدمات عبارتند از:

- ♦ ارائه خدمات مشاوره‌ای و راهنمایی در کلیه زمینه‌ها و آشنا نمودن کارآفرینان با پروژه‌های بخش صنعت و کشاورزی
- ♦ آموزش مهارت‌های لازم برای کارآفرینان در مناطق شهری و روستایی در توسعه صنعتی و مدیریتی

- ♦ آشنایی تولید کنندگان زن با بازار در سطوح ملی و بین‌المللی
 - ♦ برگزاری نمایشگاهها و معرفی و عرضه آثار و فعالیت‌های هنری زنان
- این خدمات در شعبه‌های اصلی بانک مستقر در شهرهای بزرگ ارائه می‌شود و تضمینی برای فروش تولیدات زنان نیز فراهم می‌آورد. در همین زمینه، بانک تولیدات زنان را در نمایشگاههای بین‌المللی ارائه می‌کند.

انواع وامهایی که اولین بانک زنان در اختیار متقاضیان و مشتریان خود قرار می‌دهد عبارتند از:

۱. وامهای کوچک برای انجام فعالیت‌های تجاری با سقف ۲۵ هزار روپیه و نرخ بهره ۱۰ درصد و ۲ ضامن شخصی
 ۲. وامهای کوچک برای توسعه فعالیت‌های صنعتی کشاورزی و بازرگانی در کلیه نقاط کشور
 ۳. پرداخت وام برای توسعه صادرات به صادرکننده گاه زن که نرخ بهره آن ۶ درصد است
 ۴. پرداخت وام برای حمل و نقل کالا
 ۵. ارائه وام و کمکهای مالی برای احداث کارخانه
- در سال ۲۰۰۱ بیش از ۳۰ هزار زن تولید کننده از آموزشهای مختلف بانک در مورد کسب مهارت‌های تجاری و بازرگانی برخوردار شدند و نزدیک به ۱۵ هزار نفر نیز به شیوه‌های مختلف تحت پوشش مالی قرار گرفتند. مجموع سپرده‌های بانک در سال ۲۰۰۱ به رقمی افزون بر ۴۸۷۶ میلیون روپیه رسیده است.

بنیاد شاکتی

بنیاد شاکتی در سال ۱۹۹۲ در شهر داکا (پایتخت بنگلادش) تاسیس شد و به صورت یک سازمان غیردولتی اداره می‌شود. این بنیاد در سال ۱۹۹۴ به عضویت بانک جهانی زنان^۱ درآمد. هدف اولیه موسسان بنیاد شاکتی حمایت اقتصادی و اجتماعی از زنان بود تا وضعیت آنان را از این جهت بهبود بخشند. زنان فقیر و بی‌پناه شهری که در محله‌های پست و فقیر شهر سکونت دارند، زنان بی‌پناه و آسیب‌پذیری که بی‌سرپرست بوده و دارای بیماریهای سخت و درمان ناپذیر و نیز زنانی که در بند رباخواران گرفتار می‌شوند، بیش از سایر زنان مورد توجه این بنیاد قرار دارند.

فعالیت بنیاد شاکتی با تدارک اعتبارات خرد برای زنان فقیر شهری آغاز گردید. این اعتبارت برای دایر کردن کارگاههای تولیدی پرداخت می‌شد تا به تدریج امکان هدایت زنان تحت پوشش را به سوی استقلال اقتصادی فراهم سازد. هدف بنیاد این بود که با بکارگیری سرمایه‌های اندوخته شده در امر تولید و سپس استفاده از سود حاصل از تولید در جهت خودکفایی و استقلال زنان عمل نماید. ۶۸ درصد از مشتریان

۱. Women's World Banking

بنیاد را زنان فقیر شهری تشکیل می‌دهند که به شیوه‌های مختلف جذب سازمان شده‌اند، و ۳۲ درصد دیگر مشتریان بنیاد شاکتی را تولید کنندگان و صاحبان کارخانه‌ها در بر می‌گیرد.

۶ مدیر به همراه ۸ عضو کمیته اجرایی مدیریت و هدایت بنیاد شاکتی را به عهده دارند و بنیاد مذکور در ۲۴ شعبه فعالیت‌های مالی و اعتباری خود را سامان می‌دهد. این شعبه‌ها با هدف دسترسی آسان مردم به خدمات مالی و اعتباری در سراسر بنگلادش تاسیس شده‌اند و مدیران آنها در اداره شعبه خود از اختیار تام و استقلال رای برخوردارند. این شعبه‌ها ابزاری برای برقراری ارتباط بین مشتریان بنیاد تلقی می‌شوند که در چرخه پس انداز، وام و سرمایه‌گذاری سبب گردش پول و سرمایه در کلیه نقاط کشور می‌گردد و از راکد ماندن حجم پول و سرمایه‌ها جلوگیری می‌کند. از جمله مسایل دیگری که مورد توجه مقامات بنیاد می‌باشد، دستیابی به حداکثر کارایی در مدیریت مالی سازمان از طریق افزایش سطح بهره‌برداری از اعتبارات و گردش مرتب وام‌ها است. در طول سال برنامه‌های آموزشی و گردهمایی‌های برای آموزش و پیشرفت کارمندان بنیاد در سراسر بنگلادش به اجرا در می‌آید و مسئولان بنیاد به طرق مختلف سعی در حفظ کارکنان خویش و افزایش کارایی بنیاد دارند.

یکی از مسایل مهم مورد توجه مدیریت بنیاد شاکتی، موضوع چگونگی پس‌اندازها و وام‌ها در این بنیاد است. بنیاد شاکتی برنامه‌ها و طرح‌های گوناگونی در مورد وام‌ها و انواع پس‌اندازها با شرایط و ویژگی‌های مختلف تدارک دیده است. مشتریان بنیاد همواره باید یک نوع پس‌انداز در بنیاد داشته باشند که این پس‌اندازها در شرایط اضطراری به صورت وام‌های ضروری به متقاضیان پرداخت می‌شود. پس‌اندازهای اجباری به همراه سایر پس‌اندازها به صورت امانت در یک حساب سپرده حفظ می‌شوند و از محل آن وام‌های مختلفی مانند وام‌های عمومی، ویژه، فصلی، اضطراری پرداخت می‌گردد.

♦ وام‌های عمومی به کلیه مشتریان واجد شرایط بنیاد تعلق می‌گیرد و سقف وام‌های پرداختی بر اساس مدت زمان عضویت در بنیاد تعیین می‌گردد.

♦ وامهای ویژه وامهایی هستند که سقف آنها بیش از وامهای عمومی است و برای تشخیص واجدین شرایط و تخصیص وام، ملاکهای مختلفی وجود دارد.

♦ وامهای اضطراری در شرایط خاص و ویژه به مشتریانی تعلق می‌گیرد که دچار حادثه شده‌اند یا گرفتار بیماریهایی هستند و نیاز به هزینه درمانی دارد. این نوع وام بدون بهره است و تنظیم نحوه بازپرداخت آن براساس شرایط مشتریان صورت می‌گیرد.

یکی از برنامه‌های بنیاد شاکتی برای حفظ و جذب مشتریان خود، پروژه ایست به نام «برنامه اعتبارات شهری». در این برنامه با مساعدت و نظارت بانکها، تشکلهای گروهی موسوم به «کندرا» تشکیل می‌شود که با مدیریتی خودگردان در دو زمینه «تامین اعتبار» و «پس انداز» فعالیت می‌کنند. فعالیتهای اعتباری این برنامه شامل ارائه وامهای عمومی، ویژه و اضطراری به مشتریان است. در مورد پس انداز نیز این برنامه با تشویق زنان به پس انداز اندوخته‌های خرد، در پی ایجاد و گسترش سرمایه‌گذاری آنها است.

از دیگر فعالیتهای قابل توجه بنیاد شاکتی تاسیس آموزشکدههایی برای افزایش مهارتهای زنان عضو است. بطور خلاصه، شاکتی موسسه‌ای است که در جهت ترقی زنان فقیر شهری فعالیت می‌کند و آنها را در توسعه اقتصادی و اجتماعی هدایت و راهنمایی می‌نماید و با نوآوریهای نظیر ترکیب فعالیتهای مالی و غیرمالی و بهره‌گیری از روشهای نوین در امر آموزش و تربیت کارمندان کارآمد، ویژگی‌های خاص و سودمندی را داراست.

تجربه کشورهای در حال توسعه (غیراسلامی)

بسیاری از کشورهای در حال توسعه در نقاط مختلف دنیا برنامه‌هایی را برای تاسیس و راه‌اندازی بانکها و موسسات مالی و اعتباری خاص زنان به اجرا در آورده‌اند. که به یک نمونه آن در کشور سریلانکا اشاره می‌شود.

بانک زنان در سریلانکا

در سریلانکا بی‌ثباتی اقتصادی و مالی زنان، به ویژه آن دسته که در بخش غیررسمی به فعالیتهای اقتصادی مشغول هستند، مشکلات و دشواریهایی را برای آنان

به وجود آورده که موجبات گرفتاری آنها را در چنگال رباخواران فراهم می‌آورد. منشاء شکل‌گیری و تاسیس بانک زنان پاسخ به این مشکل اساسی بوده است. در سال ۱۹۸۹ با الهام از یک طرح محلی، اولین گام برای تاسیس بانک زنان برداشته شد و در این راه «مستولان اداره توسعه مسکن ملی»^۱ نیز از پیشگامان تاسیس بانک زنان حمایت کرد. اداره بانک به روش تعاونی آغاز گردید و این روند مدیریتی همچنان در ادامه کار نیز حفظ شده است.

آغازفعالیت بانک زنان بر مبنای شیوه‌ای سستی در پسانداز به نام «سیتو»^۲ صورت گرفت که در سریلانکا کاملاً شناخته شده و مرسوم است. مبنای طرح بر اساس نوعی شراکت بین اعضای گروه است که نیاز به نشستهای پیوسته و مستمر دارد. از جمله دلایل مهم این نشستها، گفتگو جهت دستیابی به توافقات مالی برای تصمیم‌گیری راجع به پرداخت سرمایه‌ها و اندوخته‌های گردآوری شده به اعضایی است که در شرایط اضطراری قرار می‌گیرند. به تدریج، با گرایش زنان به عضویت در این جمع تعاونی، شکل و دایره عضویت از حالت فامیلی و خویشاوندی خارج شد و گسترش یافت، و به تدریج برای اداره امور، استخدام زنان کارآموده و متخصص ضروری گشت. در نهایت، در سال ۱۹۹۰ سازمان مذکور چارچوب فعالیت خود را در قالب یک سازمان غیردولتی (NGO)^۳ به صورت رسمی شکل بخشید و به عنوان بانک زنان پا به عرصه گذاشت.

در سال ۲۰۰۰ بانک زنان سریلانکا کماکان به صورت تعاونی اداره می‌شود و دارای شعباتی در سراسر کشور سریلانکا است. اعضای گروه و کارمندان شعبه‌های بانک به صورت هفتگی و رهبران گروه‌های فعال در شعبه‌های بانک به صورت ماهیانه با یکدیگر ملاقات می‌کنند. اعضای کلیه گروهها و شعبه‌های بانک زنان حداقل سالی یکبار با یکدیگر دیدار می‌کنند. هرکدام از گروهها بین ۵ تا ۱۵ نفر عضو دارند، و اعضا با اعتماد متقابل به یکدیگر در زیانهایی که به هریک از اعضا وارد می‌شود خود را سهیم می‌دانند. در ملاقاتهای هفتگی گروهها به زنان عضو، آموزشهایی در مورد

۱. National Housing Development Authority

۲. Sittu

۳. Non Governmental Organization

چگونگی پس انداز و تنظیم نحوه بازپرداخت بدهی هایشان داده می شود. یک نماینده نیز برای نگهداری اسناد کلیه معاملات پولی و مالی انتخاب می شود. بازرسی و نظارت بر فعالیت های مالی گروه توسط ناظران کارآزموده و مجرب صورت می گیرد و هریک از اعضای گروه رونوشتی از قوانین و آیین نامه های مربوط به فعالیت گروه را در اختیار دارد که از این طریق با وظایف خود و نحوه فعالیت گروه آشنا می شود. پس از گذشت پنج ماه از تاریخ تشکیل هر گروه، آزمونی در مورد آگاهی اعضای از قوانین و آیین نامه بانک از آنان گرفته می شود و در صورت موفقیت در آزمون، اعضا به عضویت عادی شعبه بانک در می آیند و یک جعبه فلزی کوچک را از بانک دریافت می کنند تا برای پس انداز اندوخته های خرد خویش از آن استفاده کنند. هریک از اعضا ملزم به خریداری یک سهم ۱۰۰ روپیه ای از بانک هستند. علاوه بر این، اعضا باید بابت حق عضویت ماهانه ۱۰ روپیه، برای کمک به عنوان اعانه رفاه ۱۰ روپیه، و در ادامه پس انداز اجباری نیز ماهیانه ۵ روپیه به عنوان هزینه عضویت در شعبه بانک بپردازند.

در خلال پنج ماه اولیه، هریک از اعضای گروه ها می توانند یک وام اضطراری معادل ۱۰۰ روپیه دریافت کنند که ملزم به بازپرداخت آن در زمانی بسیار کوتاه هستند. در ادامه عضویت و پنج ماهه دوم، با افزایش میزان پس اندازها امکان دریافت وام های ۲۵۰ تا ۵۰۰ روپیه ای برای فعالیت های تولیدی و کوچک یا وام های مصرفی و نیز تعمیراتی وجود دارد. نرخ بهره وام ها ماهیانه چهار سنت است، ولی برای وام های اضطراری تصمیم گیری در باره نرخ بهره به عهده شورای گروه می باشد. هنگامی که میزان اندوخته صندوق پس انداز گروه افزایش می یابد، سقف تعیین شده برای حداکثر وام نیز افزایش می یابد. موارد مصرف وام های دریافتی توسط زنان به شرح زیر است:

- ♦ فرار از بدهکاری، بازپرداخت بدهی، و خلاص شدن از چنگ رباخواران محلی
- ♦ پرداخت دستمزد نیروی کار در ساختمان سازی
- ♦ پرکردن شکاف هزینه های جاری در هنگام افزایش ناگهانی قیمت ها
- ♦ اعاده دارائیهایی که به صورت گرو یا به عنوان وثیقه نزد قرض دهندگان نگاه داشته

شده است

♦ خریدوسایل آموزشی و تحصیلی مانند کتاب و نیز پرداخت هزینه آموزش فرزندان

♦ خریداری لوازم و مواد اولیه ضروری برای استفاده در فعالیت‌های تولیدی جدید

یکی از مهمترین اثرات ملموس تاسیس و فعالیت بانک زنان در سریلانکا افزایش سطح رفاه زندگی آنان بوده است. اکثر مشکلات اقتصادی زندگی اعضای تقریباً حل شده و تعهدات پیشین آنان نزد رباخواران از بین رفته است. بانک زنان در آغاز تاسیس به سال ۱۹۸۹ دارای ۳ گروه و ۲۲ عضو بود که تا سال ۱۹۹۵ تعداد گروه‌ها به ۵۶۰ و تعداد اعضای به ۵۶۰۰ نفر افزایش یافته است و ۲۰ شعبه بانکی نیز به صورت رسمی فعالیت‌های اعضای را ساماندهی می‌کنند (UN. Habitat: 1993).

♦ تجربه کشورهای توسعه یافته

با توجه به ساختار اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی متفاوت کشورهای توسعه یافته از کشورهای در حال توسعه انتظار می‌رود که کیفیت فعالیت سازمانها و ماهیت عملکردی آنها نیز در این دو ساختار با یکدیگر متفاوت باشند. نمی‌توان انتظار داشت که نیازهای زنان در کشورهای در حال توسعه مانند هند یا اندونزی مشابه همگان اروپایی یا آمریکایی آنها باشد. تردیدی وجود ندارد که به واسطه همین تفاوتها در ساختارها و نیازها، نقش‌های اجتماعی و اقتصادی زنان نیز با یکدیگر متفاوت است. به منظور شناسایی تفاوت تجربه رفتارهای بانکی و اقتصادی بین کشورهای توسعه یافته از دیگر کشورها، تجربه موسسات اقتصادی زنان در آمریکا و ژاپن به عنوان تجربه کشورهای توسعه یافته مورد اشاره قرار می‌گیرد.

سازمان WORC^۱ آمریکا

WORC سازمانی مستقل و غیرانتفاعی است که فعالیت‌های خود را در پنسیلوانیا (فیلادلفیا) از دسامبر ۱۹۹۳ رسماً آغاز کرده است. کارمندان این سازمان را زنانی تشکیل می‌دهند که عضو آن بوده و با گذراندن دوره‌های تخصصی در خدمت

۱. Women's Opportunities Resource Center

اهداف سازمان فعالیت می‌کنند. هدف اولیه WORC ارتقای موقعیت اجتماعی و اقتصادی زنان و خانواده‌هایشان بود و خدمات آن به طور عمده در جهت کمک به افراد کم درآمد و اعضای آن قرار داشت. ۶۵ درصد از مشتریان این سازمان را زنان و ۳۵ درصد بقیه را مردان تشکیل می‌دهند.

هدف اصلی بانک در آغاز پیشرفت و بهبود وضعیت اجتماعی زنان و ایجاد خودکفایی اقتصادی برای آنان و خانواده‌هایشان بود، ولی اکنون علاوه بر فعالیت‌های مالی و اعتباری، فعالیت‌های جانبی دیگری را مانند خدمات آموزشی، ایجاد اشتغال در امور تجاری، مشاوره و راهنمایی برای زنان در فعالیت‌های تولیدی و بازاریابی محصولات آنان در دستور کار خود قرار داده است.

اهداف مهم مؤسسان بانک را می‌توان به شرح زیر برشمرد :

۱. کمک به افراد کم درآمد برای بی‌نیاز ساختن آنان از دیگران و تحقق استقلال و خودکفایی آنان
۲. ارائه خدمات تسهیل‌کننده به منظور ایجاد تغییرات مستمر در جهت ارتقای سطح زندگی اعضا
۳. توانمند ساختن زنان عضو از طریق ارائه آموزش‌های فنی و علمی مفید برای انجام امور روزمره زندگی
۴. فراهم ساختن شرایط و امکانات برای تجلی ظرفیت‌ها و شکوفایی استعدادهای فردی زنان عضو
۵. تشویق و حمایت از فعالیت‌هایی که برای زنان انجام می‌پذیرد و با اهداف انسان دوستانه سازگاری دارد
۶. تشویق اعضا به جمع آوری دارائی‌های شخصی و پس‌اندازهای فردی
۷. تمرکز روی برنامه‌ها و استراتژی‌های توسعه اقتصادی
۸. تاکید و توجه به اهمیت مدیریت مالی فردی
۹. تلاش برای ایفای نقش مستمر به عنوان مرجع راهنمایی و هدایت مردم در سطح محلی و ملی

بانک برنامه‌ای تحت عنوان «حساب پس‌انداز خانوادگی»^۱ طراحی و اجرا کرده است که ویژه افراد کم درآمد و کسانی است که توانایی پس‌انداز ۱۵ دلار در هر هفته را دارند. این پس‌انداز گردآوری شده و در زمینه‌های مختلفی که در آیین‌نامه موسسه قید شده، مورد استفاده قرار می‌گیرد. موارد اعطای وام از این حساب، بیشتر به راه‌اندازی یا گسترش بنگاههای تجاری کوچک، آموزش دارندگان حساب و فرزندانشان، تعمیر و خرید مسکن و یا موارد اضطراری دیگر اختصاص می‌یابد.

حساب پس‌انداز خانوادگی بیشتر از افرادی حمایت می‌کند که درآمدی زیر خط فقر دارند و از طریق افتتاح چنین حسابی، ضمن تشویق و حمایت از این افراد برای پس‌انداز، سعی در آموزش و ترویج فرهنگ پس‌انداز بین افراد و خانواده‌هایشان می‌کند تا بتوانند با استفاده از فراهم شدن فرصتهای مالی، در راه خودکفایی اقتصادی گام بردارند.

سازمان اداری این بانک توسط هیات مدیره‌ای مرکب از ۶ عضو و نیز شورایی ۱۴ نفره که دارای تخصص‌های لازم در زمینه بانکداری، حسابداری، بازرگانی و تجارت هستند، اداره می‌شود. افزون بر این، سازمان مذکور دارای تعدادی کارمند دائمی است که در بخش مدیریت اجرایی، مدیریت صندوق وام، اداره حسابهای پس‌انداز خانوادگی، و مدیریت آموزش فعالیت دارند.

از جمله ویژگیهای بارز WORC برنامه‌های آموزشی فراوان و متنوع آن در زمینه‌های تجارت، بازرگانی، خوداشتغالی، و کسب مهارتها و فنون تجاری و اقتصادی است. علاوه بر این، برنامه‌های ویژه دیگری نیز در زمینه آموزش کارکنان موسسه اجرا می‌شود. این بانک در سالهای اخیر به عنوان یک سازمان مهم در فعالیتهای مالی خرد در ایالات متحده شناخته شده و به خاطر موفقیت در اداره و توسعه سازمان برنده جایزه ریاست جمهوری آمریکا شده است.

۱. Family Saving Account

بانک جهانی زنان ژاپن^۱

این سازمان که در نوامبر سال ۱۹۹۰ تأسیس شده است، با هدف حمایت از استقلال اقتصادی زنان توسط مدیران «بانک شهروند»^۲ شروع به فعالیت کرد و در حال حاضر به عنوان سی و نهمین عضو بانک جهانی زنان محسوب می‌گردد. این بانک ژاپنی بخش عمده‌ای از فعالیت‌های خود را متوجه زنان کارآفرین نموده و علاوه بر فعالیت‌های اعتباری، آموزشهایی در زمینه تجارت نیز ارائه کرده است. در خلال پنج سال گذشته بیش از ۲۶۰۰ دانش آموز از آموزشگاه بازرگانی وابسته به بانک فارغ‌التحصیل شده‌اند که ۶۰۰ نفر از آنها در امور بازرگانی به فعالیت مشغول شده‌اند. هرچند که اکثر دانش آموزان موسسه آموزشی بانک، بین سنین ۳۰ تا ۴۰ سال قرار دارند اما دامنه تغییرات سنی آنها از ۲۲ تا ۷۴ سالگی است. ریاست بانک برعهده یکی از کارآفرینان اقتصادی موفق ژاپن است که علاوه بر آن اداره کننده بخش اجرایی این بانک در عرصه بین‌المللی نیز می‌باشد.

با توجه به اینکه بانک جهانی زنان ژاپن به امور اقتصادی توجه دارد، اکثر برنامه‌های آموزشی خود را برای زنان کارآفرین طراحی و اجرا می‌کند و به همراه آن ضمن برطرف ساختن نیازهای تجاری و مالی این قبیل زنان، آموزشهای تجاری پیشرفته‌ای را نیز به آنان ارائه می‌کند. از نظر اداره امور، علاوه بر ریاست بانک، یک مدیر اجرایی، یک متصدی برنامه‌ریزی، یک کارشناس هماهنگ کننده و ۳۰ کارمند همکاری دارند. همچنین، بانک دارای کارشناسانی است که مبادرت به ارائه خدمات مشاوره‌ای به مشتریان بانک می‌کنند. اکثر این افراد را زنان تشکیل می‌دهند. بانک جهانی زنان در ژاپن دو شعبه مرکزی و ۶ شعبه فرعی دارد. هزینه‌های بانک از طریق سود حاصل از فعالیت موسسات بازرگانی و آموزشی وابسته به بانک تأمین می‌شود و از این نظر بانک به صورت خودکفا اداره می‌شود. مشتریان بانک را زنان کلیه مناطق ژاپن، از شمال تا جنوب این کشور در بر می‌گیرد و فعالیت‌های بانک سبب بهبود سطح

۱. Women's World Bank in Japan

۲. Citizen Bank

رفاه اجتماعی زنان عضو شده است. اکثر مشتریان بانک را در توکیو زبانی تشکیل می‌دهند که دارای درآمدهای کم تا متوسط می‌باشند و در سایر مناطق بیشتر زنان روستایی و کشاورز عضو بانک هستند. بانک جهانی زنان ژاپنی یکی از مهمترین و فعالترین شعبه‌های بانک جهانی زنان است که فعالیت‌های خود را در شرق آسیا توسعه داده است.

بانک جهانی زنان^۱: یک نهاد بین‌المللی

بانک جهانی زنان یک سازمان بین‌المللی است که در سال ۱۹۸۰ در شهر نیویورک (آمریکا) تاسیس شد. فکر تشکیل این بانک در جریان برگزاری اولین کنفرانس جهانی زنان در شهر مکزیکو در سال ۱۹۷۵ مطرح گردید. فعالیت‌های بانک جهانی زنان معطوف به بهبود وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی زنان در سراسر دنیا است و به همین منظور پس از تاسیس، شعبه‌های زیادی را در بسیاری از کشورهای دنیا دایر نموده است. این بانک با سازماندهی دقیق و گسترش فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تبدیل به بزرگترین موسسه مالی زنان در سطح دنیا شده است. در سال ۲۰۰۰ بانک جهانی زنان دارای چهل شعبه در قاره‌ها و کشورهای مختلف دنیا شامل: ۱۱ شعبه در کشورهای آفریقایی، ۸ شعبه در کشورهای آسیایی، ۵ شعبه در اروپا، یک شعبه در آمریکا و ۱۵ شعبه در آمریکای لاتین و حوزه دریای کارائیب بود. کشور کلمبیا (آمریکای لاتین) با دارا بودن ۵ شعبه بانک زنان که عضو بانک جهانی زنان هستند، بیشترین تعداد بانک زنان را در بین کشورهای عضو بانک جهانی زنان دارد و پس از آن دو کشور هندوستان و فیلیپین (آسیا) هر کدام با داشتن ۲ شعبه بانک زنان که عضو بانک جهانی زنان هستند در مقایسه با سایر کشورها فعال تر به نظر می‌آیند.

شعبه‌های بانک جهانی زنان در کشورهای مختلف، مراکزی هستند که همکاری پیوسته و مستمری با بانک مرکزی دارند و به طور رسمی نمایندگی بانک جهانی را در مناطق تحت فعالیت خود بر عهده دارند. این بانکها اغلب به صورت خصوصی یا نیمه

۱. Women's World Bank (WWB)

خصوصی اداره می‌شوند و سازماندهی آنان به شکل موسسات غیرانتفاعی است. علاوه بر این، شعبه‌های دیگری از نمایندگی‌های بانک جهانی زنان وجود دارند که به صورت غیررسمی فعالیت می‌کنند و در سازماندهی فعالیت‌ها و خدمات ارائه شده با بانک جهانی زنان همکاری دارند.

اقدامات و فعالیت‌های بانک جهانی زنان در کشورهای عضو ابتدا منحصر به ارائه کمک‌های مالی و اعتباری به زنان گروه‌های کم درآمد بود و شامل اقدامات و خدمات مالی و اعتباری مانند اعطای وام با شرایط خاص و قرض‌الحسنه می‌گردید. این بانک در ادامه فعالیت‌های خود اقدامات حمایتی از زنان در از نظر مسایل اجتماعی و فرهنگی، ارائه برنامه‌ها و طرح‌های آموزشی فن آوری، راهکارهای تجاری و سیاست‌های جدید مالی و اعتباری را نیز در دستور کار خود قرار داده است.

بانک جهانی زنان یکی از مهمترین و عمده‌ترین سازمان‌های بین‌المللی است که فعالیت‌های خود را در سطح اقتصادی و مالی در سطح وسیع گسترش داده است. علاوه بر این، بانک جهانی زنان اقدامات گوناگونی را در جهت حمایت از زنان فقیر، بی‌سرپرست و بی‌پناه در مناطق تحت پوشش خود سازماندهی کرده است و در کنار فعالیت‌های مالی و اعتباری خود، اقدام به برگزاری کنفرانسها و گردهم‌آیی‌هایی برای حمایت از زنان و سازماندهی و نظارت بر شعبات خود برای اجرای دقیق فعالیت‌های حمایتی از زنان نموده است.

ایران

مروری بر گزارش‌های سالانه بانک‌های کشور نشان می‌دهد که بانک کشاورزی در ایران به منظور حمایت از مشارکت‌های اقتصادی زنان دو طرح را به نام‌های (۱) طرح حمایت از زنان سرپرست خانوار روستایی (طرح حضرت زینب کبری «س» و (۲) طرح ایران به اجرا درآورده است که به توضیح اهداف و برنامه‌های آنها پرداخته می‌شود:

طرح حمایت از زنان سرپرست خانوار روستایی (طرح حضرت زینب کبری «س»)

بانک کشاورزی در سال ۱۳۷۳ طرح حضرت زینب «س» را به اجرا در آورد و از طریق اعطای اعتبار قرض الحسنه به زنان سرپرست خانوار روستایی و ایجاد اشتغال مولد برای آنان تا کنون در جهت اجرای سیاستها و برنامه‌های توسعه و فقرزدایی دولت اقدام نموده است. اهداف این طرح عبارتست از :

- ♦ حرکت کلی در جهت فقرزدایی و بهبود وضعیت مالی زنان سرپرست خانوار روستایی و خانوارهایشان
 - ♦ حرکت در جهت رفع موانع بر سر راه گسترش فعالیت زنان روستایی و فراهم آوردن امکان مشارکت هرچه بیشتر زنان در نیروی کار
 - ♦ افزایش توان کاری و ارتقای مهارت‌های حرفه‌ای در بین زنان روستایی
 - ♦ ایجاد فرصت‌های شغلی بیشتر در بین زنان روستایی
 - ♦ کاهش مهاجرت‌های بی‌رویه از روستاها به شهرها از طریق ایجاد اشتغال مولد در مناطق روستایی
 - ♦ دسترسی آسان زنان سرپرست خانوار روستایی به اعتبارات جهت انجام فعالیت‌های تولیدی
 - ♦ افزایش تولیدات درزمینه‌های گوناگون و کمک در زمینه‌های ایجاد امنیت قضایی
 - ♦ ارتقای موقعیت اجتماعی زنان سرپرست خانوار روستایی و حفظ کرامت انسانی زن در عرصه فعالیت‌های اجتماعی (بانک کشاورزی، ۱۳۷۴)
- دریافت کنندگان تسهیلات در طرح حضرت زینب کبری «س» با افتتاح حساب پس‌انداز کوتاه مدت امکان افزایش موجودی حساب خود را با تمهیدات بانک (دریافت یک قلم مخصوص) و با گردآوری پس‌اندازهای خرد پیدا می‌کنند. این پس‌اندازها تا حد امکان برای تامین آینده خانواده در حساب بانکی آنها باقی می‌ماند و به مصرف بازپرداخت اقساط نمی‌رسد و اقساط بانک صرفاً از محل فروش تولیدات صورت می‌گیرد.

طرح ایران

- بانک کشاورزی با هدف تجهیز پس انداز زنان و برخورداری بیشتر آنها از منابع اعتباری و تسهیلات بانکی براساس یافته‌های دو تحقیق استان‌های یزد و آذربایجان غربی (شادی‌طلب، ۱۳۷۶) طرح خاصی را برای همه زنان بعنوان مشتریان بالقوه تدوین نمود که بانام طرح ایران به جامعه معرفی شد. ویژگی‌های طرح ایران به شرح زیر است:
- ♦ برقراری اولویت در بررسی طرحهای تولیدی ارائه شده از طرف زنان علاقه‌مند به سرمایه‌گذاری و فعالیت در بخش کشاورزی (تولید و خدمات)
 - ♦ قبول ضمانت زنان برای تضمین اعطای تسهیلات بانکی
 - ♦ پرداخت تسهیلات ضمانتی تا سقف ۵۰ میلیون ریال برای فعالیت‌های اقتصادی (تسهیلات مازاد براین سقف مطابق مقررات جاری بانک در قبال وثیقه خواهد بود)
 - ♦ برقراری حداکثر سقف تسهیلات قرض‌الحسنه تولیدی برای آن دسته از زنان سرپرست خانوار که با برخورداری از امکانات اولیه به فعالیت‌های تولیدی و خدماتی در بخش کشاورزی اشتغال دارند یا قصد شروع فعالیت دارند.
 - ♦ قبول تضمین مدیران تعاونیهای زنان برای استفاده از تسهیلات بانک کشاورزی
 - ♦ برقراری اولویت در اعطای تسهیلات بانکی به تعاونیهای تعاونی زنان
 - ♦ ارائه خدمات بانکی در منزل برای آن دسته از زنان و مادرانی که به لحاظ بیماری و یا کهولت سن قادر به مراجعه به شعب بانک کشاورزی نیستند
 - ♦ حساب پس انداز قرض‌الحسنه زنان برای استفاده از تسهیلات قرض‌الحسنه به منظور کمک هزینه تهیه جهیزیه، کمک هزینه تحصیلی دانشگاه، خود اشتغالی خود و فرزندان‌شان در مواقعی که نیاز به کمک بانک دارند.

تعاونی‌های اعتبار زنان

پس از پیروزی انقلاب اسلامی مشارکت زنان در تعاونیها نه تنها به صورت عضو بلکه در قالب تعاونی‌های مستقل گسترش یافت و براساس گزارش‌های موجود امروز بیش از پنج هزار شرکت تعاونی زنان در ایران در زمینه‌های مختلف تولیدی،

توزیعی، مصرفی و آموزشی فعال هستند. براساس آمار اعلام شده وزارت تعاون از آغاز تشکیل شرکتهای تعاونی زنان (تعاونیهایی که بیش از ۵۰ درصد از اعضاء آنها زن هستند) تا پایان آذرماه ۱۳۸۰، ۵۱۸۲ تعاونی در کل کشور مشغول فعالیت شده‌اند که از این تعداد، ۷۸ تعاونی با گرایش اعتبار فعال هستند. این تعاونیها با ۱۹۹۴۸۳۱۹ هزار ریال سرمایه دارای ۳۱۲۵۵ عضو می‌باشند. (وزارت تعاون، ۱۳۸۰، ۳۴). تعاونیهای اعتبار زنان از نظر تعداد ۱/۵ درصد از کل تعاونیهای زنان را در بر می‌گیرند. تعاونیهای اعتبار زنان از نظر تعداد اعضاء و میزان سرمایه در کل تعاونیهای زنان کشور به ترتیب معادل ۹ درصد و ۷/۳ درصد را به خود اختصاص داده‌اند. بدین ترتیب هرچند تعاونیهای اعتبار از نظر تعداد در مجموعه تعاونیهای زنان سهم تقریباً ناچیزی دارند، اما از نظر تعداد و میزان سرمایه در مقایسه با تعاونیهای دیگر زنان وضعیت به نسبت بهتری دارند.

طرح صندوق اعتبارات خرد ویژه زنان روستایی

وزارت جهاد کشاورزی به منظور افزایش دسترسی زنان روستایی کم درآمد و فقیر به تسهیلات مالی، مبادرت به تدوین و طراحی «طرح صندوق اعتبارات خرد ویژه زنان روستایی» کرده است. براساس چارچوب این طرح، تحقق هدف فوق از طریق ایجاد و تقویت نهادهای مردمی در مناطق روستایی و عرضه تسهیلات مالی از طریق این نهادها امکان پذیر است. پیش بینی می‌شود در فرایند این برنامه، نهادهای مردمی بتوانند که خود مسئولیت مستقیم صندوق پس‌انداز اعتبار را برعهده گیرند و نقش عوامل بیرونی را در طرح به حداقل خود برسانند. با توجه به اینکه یکی از اهداف برنامه فوق فقرزدایی و ایجاد درآمد در مناطق روستایی است، گروه هدف این برنامه را افراد کم درآمد روستایی، به ویژه زنان تشکیل می‌دهد. در همین راستا، گروه هدف یا بطور مستقیم و یا غیرمستقیم انتخاب می‌شوند که در شکل مستقیم با مشخص نمودن یک حد معین برای درآمد، داراییها و زمین و ... (آزمون وسیع) افراد پایین‌تر از حد تعیین شده، مشمول طرح می‌گردند. در شکل

غیرمستقیم با محدود کردن و کوچک کردن وام‌ها سعی در کاهش تمایل افراد مرفه برای دریافت وام و اعطای آن به افراد فقیر دارد. از جمله ویژگیهای مهم این طرح، جایگزینی وثیقه اجتماعی به جای وثیقه فیزیکی ذکر شده که دسترسی روستاییان فقیر به منابع مالی را افزایش می‌دهد. همچنین، وام‌ها به دو صورت انفرادی و گروهی در اختیار متقاضیان قرار می‌گیرد. در هر دو شیوه ابتدا لازم است متقاضیان به تشکیل گروه بپردازند. تشکیل گروه‌ها باید به شکل داوطلبانه و بدون اجبار باشد. در هر منطقه روستایی ۲ تا ۳ نفر تحت عنوان «فعالین اجتماعی» تحت آموزش قرار می‌گیرند تا بتوانند به مدیریت برنامه بپردازند. این آموزش بدین منظور در طرح گنجانده شده است که جوامع روستایی پس از پایان برنامه توانایی ادامه آن را داشته باشند. وظایفی که برعهده فعالین اجتماعی است شامل نظارت و مراقبت از روند عملکرد تشکیلات روستایی و جمع‌آوری اقساط وام‌ها در موعد سررسید آنها می‌باشد.

نتیجه گیری

مروری بر مجموعه اطلاعات موجود در رابطه با تجربیات دنیا در زمینه ارائه خدمات بانکی به زنان و تشویق حضور زنان در بازارهای مالی نشان می‌دهد که با گسترش اقتصاد پولی در جهان بویژه از سالهای ۱۹۷۰ به بعد دو جریان همزمان و به موازات هم در ارائه خدمات به زنان پیش‌رفته است:

(۱) در دسته‌ای از کشورها - عمدتاً پیشرفته و صنعتی - سازمانهای مالی سعی کرده‌اند گروههای اجتماعی را که قابلیت کافی برای کارآفرینی دارند، مانند زنان وارد بازارهای مالی نموده و با ارائه خدمات متناسب با نیازها و انتظارات آنها نقش واسطه مالی را برای ایجاد و گسترش واحدهای اقتصادی با مالکیت و یا مدیریت زنان ایفا کنند.

(۲) در گروهی دیگر از کشورها - عمدتاً کمتر توسعه یافته - بدلیل تمرکز سیستم بانکی رسمی بر مشتریان معتبر و ثروتمند، و محروم ماندن زنان از خدمات بانکی در این بازار مالی، سعی شده است نسبت به تاسیس بانکهای خاص زنان، و یا ارائه

خدماتی در سیستم بانکی موجود برای زنان اقدامی بشود. بنظر می‌رسد الگو و نگرش سیستم بانکی در کشورهای گروه اول بکلی متفاوت از سایر کشورها است و زنان در این مجموعه نه بعنوان گروه‌های آسیب‌پذیر بلکه بعنوان انسانهایی توانا تعریف شده‌اند. اما مطالعه تجربیات کشورهای گروه دوم گویای نگرشی متفاوت به زنان است که از واقعیت‌های موجود آن کشورها نشات گرفته است. در نتیجه در این کشورها زنان در زمره فقرا هستند که برای خروج آنها از وضعیت نامطلوبی که در آن بسر می‌برند. سیستم‌های مالی خرد طراحی و اجرا شده است.

دو نهاد مالی موفق که از نخستین موسسات مالی واسطه‌ای هستند و خدمات خاص زنان ارائه می‌کنند عبارتند از بانک گرامین^۱ و براک^۲ که هر دو در اواخر دهه ۱۹۷۰ در بنگلادش تاسیس شدند. گرامین در بخش خصوصی و براک در قالب یک سازمان غیردولتی فعالیت می‌کنند و کشورهای در حال توسعه نیز در بسیاری موارد از این دو نهاد مالی الگو برداری کرده‌اند.

بطور کلی با توجه به ساختار و عملکرد نهادهای واسطه‌ای مالی که فقط برای زنان تاسیس شده و یا سازمانهایی که همپای خدمات به سایر مشتریان اولویت و برنامه خاصی را برای زنان طراحی و اجرا کرده‌اند، چهار نمونه را می‌توان شناسایی کرد:

۱. الگوی بانک گرامین
۲. الگوی سازمان‌های غیردولتی
۳. الگوی تعاونی‌ها
۴. الگوی بانک روستا

بررسی مقایسه‌ای الگوها و تجربه کشورهای مختلف در زمینه بهره‌گیری از دو رهیافت مطرح شده در این مقاله، یعنی رهیافت کار آفرینی و رهیافت حمایتی، به روشنی نشانگر این موضوع است که اتخاذ هر کدام از این رهیافتها از یک طرف ناظر به واقعیت‌های اقتصادی - اجتماعی حاکم بر هر جامعه است، و از طرف دیگر تلقی

۱. Grameen Bank

۲. Bangladesh Rural Admancement Committee (BRAC)

سیاستگذاران و برنامه‌ریزان اعتباری با الهام از مسائل اجتماعی، فرهنگی و بعضاً ایدئولوژیکی در بکارگیری هریک از این دو رهیافت مؤثر است. آنچه که می‌توان به عنوان یک اصل کلی در مقایسه این دو رهیافت پذیرفت این است که اتکا محض به رهیافت حمایتی که در آن زنان به مثابه افرادی ناتوان، ضعیف و سزاوار کمک تلقی می‌شوند، در خوشبینانه‌ترین حالت تنها در کوتاه مدت پاسخگوی اهداف مربوط به تامین خدمات مالی خواهد بود. در صورتیکه نگرش حاکم بر ارائه خدمات مالی به زنان، نگرش توسعه‌ای و معطوف به ارتقا و تعالی آنان از نظر اجتماعی و اقتصادی باشد، اتخاذ رهیافت کارآفرینی مناسب‌تر به نظر می‌رسد. اما، بررسی تجربه ارائه خدمات مالی به زنان در ایران نشان می‌دهد که می‌توان با اتخاذ رهیافتی تلفیقی مبادرت به ساماندهی هدف مذکور نمود، به این ترتیب ابتدا با اتخاذ رهیافت حمایتی زمینه برای اجرای مناسب طرح‌های مبتنی بر رهیافت کارآفرینی آماده گردد و سپس با ارزیابی صحیح شرایط مبادرت به اجرای طرح‌های در چارچوب رهیافت کارآفرین گردد. علیرغم مناسب‌تر بودن طرح‌های مبتنی بر رهیافت کارآفرین، تجربه برخی از کشورهای در حال توسعه مانند برزیل، مکزیک، اکوادور، کلمبیا و کاستاریکا حاکی از این است که بدون بسترسازی مساعد اجرای چنین طرح‌هایی موفق نخواهند بود.

پی نوشت

(۱) این مقاله از گزارش طرح پژوهشی «حضور زنان در بازار مالی: مورد سیستم بانکی» استخراج و تدوین شده است. این طرح در مرکز مطالعات و تحقیقات زنان دانشگاه تهران با حمایت مالی مرکز امور مشارکت زنان ریاست جمهوری در دست انجام است.

(۲) اطلاعات این بخش از سایت www.pueblo.gsa.gov/cic-text/smbuss دریافت شده است.

(۳) این پنج بانک عبارت بودند از:

United Bank, Habib Bank, National Bank, Muslims Commerical Bank & Allied Bank.

منابع

- بانک کشاورزی (۱۳۷۴)، طرح حمایت از زنان سرپرست خانوار روستایی، طرح حضرت زینب کبری (س).
- تفضلی، فریدون (۱۳۷۲)، انقلاب کینزی، نشر نی.
- شادی‌طلب (۱۳۷۶)، «جامعه‌شناسی یک رفتار اقتصادی: پس‌انداز زنان روستایی»، مرکز تحقیقات و برنامه‌ریزی بانک کشاورزی
- مجتهد، احمد (۱۳۸۰)، پول و بانکداری، موسسه تحقیقات پولی و بانکی.
- وزارت تعاون (۱۳۸۰)، آشنایی با تعاونی‌های زنان، معاونت تحقیقات، آموزش و ترویج، دفتر ترویج و توسعه مشارکتهای مردمی وزارت تعاون.
- یونیسف (۱۳۷۲)، اولین سمینار و کارگروهی مشترک دفتر امور زنان نهاد ریاست جمهوری و دفتر سازمان جهانی در ایران، ۱۹ اردیبهشت.
- Harris, Li 1986, Monetary Theory, Mc Grow Hill
- <http://www.members.ormail.com.au/fdc/pavtners.html>.
- http://www.pueblo.gsa.gov/cic_text/smbuss/sba-programs/suaprgms.htm
- <http://www.women'sworldbanking.org>
- Parsons, Talcot (1937), The Structure of Social Action, New York , Free Press.
- Remanyi Joe & Benjamin Quinones Jr. (2000) Microfinance and Poverty Alleviation, Wellington House, London.
- United Nation (1993), Center for Human Settlement : Habitat, The Urban Poor as Agents of Development : Community Action Planning Nairobi.
- United Nations General Assembling (1996) Role of Microcredite in the Eradiction of Poventy, Resolution 52/194, Dec. 18
- United Nations General Assembling Special Session (2000), “Women 2000 : Gender Equality, Development and Peace for the Twenty-first Century”, New York, 5-9 June. Fact Sheet No.1